

САВРЕМЕНА МАХАЛА CONTEMPORARY MAHALA

Зорана Мухић, Милена Кркљеш, Факултет техничких наука, Нови Сад

Област – АРХИТЕКТУРА

Кратак садржај – Мастер рад истражује концепт савремене махале као модела идеалне урбане заједнице која комбинује снажне социјалне односе и одржива просторна решења. Применом принципа традиционалних махала у савременом контексту, рад истиче значај психологије простора, осећаја места и друштвене повезаности у урбаном планирању. Посебан акценат стављен је на интеграцију архитектонских и друштвених аспеката како би се створила функционална и социјално инклузивна заједница. Кроз теоријски оквир, анализу традиционалних примера и концептуални приступ, савремена махала нуди одржив модел за будући развој урбаних заједница.

Кључне речи: савремена махала, урбанизам, психологија простора, друштвена повезаност, осећај места, одрживи развој

Abstract – The master's thesis explores the concept of the contemporary mahala as a model of an ideal urban community combining strong social relationships and sustainable spatial solutions. By applying the principles of traditional mahala in a modern context, the thesis highlights the importance of spatial psychology, sense of place, and social connectivity in urban planning. Special emphasis is placed on integrating architectural and social aspects to create functional and socially inclusive communities. Through a theoretical framework, analysis of traditional examples, and a conceptual approach, the contemporary mahala offers a sustainable model for future urban development.

Keywords: contemporary mahala, urbanism, spatial psychology, social connectivity, sense of place, sustainable development

1. УВОД

У времену када индивидуалност доминира, све више постаје неопходно да се осврнемо на важност интеракције са другима. Исто тако, архитектура, као дисциплина, не треба да буде сведена само на стварање појединачних објеката, већ и на њихову релацију са другим објектима и људима који их користе служе.

НАПОМЕНА:

Овај рад проистекао је из мастер рада чији ментор је била др Милена Кркљеш, редовни професор.

Махала, као традиционални модел урбане организације, представља инспирацију за савремени урбанизам. На сам помен речи „махала“, јавља се слика заједнице са снажним међусобним везама, где простор није само физички, већ и емоционално значајан. Савремена махала иде корак даље, комбинујући ове традиционалне вриједности са модерним архитектонским и урбанистичким принципима. Она представља платформу за заједништво и одрживост, пружајући модел урбаног развоја који балансира индивидуалне и колективне потребе.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР: ПСИХОЛОГИЈА ПРОСТОРА И ОСЕЋАЈ МЈЕСТА

Психологија простора и осећај мјеста представљају темеље на којима се заснива концепт савремене махале. У савременом урбанизму, простор није само физички облик, већ и средство комуникације, емоционалне повезаности и изградње идентитета. Појам осећаја мјеста односи се на субјективну вриједност коју простор добија кроз доживљаје, сјећања и друштвене интеракције његових корисника.

Три кључне димензије осећаја мјеста – идентитет, приврженост и зависност – играју виталну улогу у креирању одрживих урбаних заједница:

- **Идентитет мјеста** подразумева препознатљивост простора, често кроз архитектонске или природне карактеристике које га чине блиским и значајним за његове кориснике. У махали, идентитет мјеста гради се кроз локалне културне елементе, као што су уређење јавних простора, архитектонски стилови и присуство зеленила.
- **Приврженост мјесту** одражава емоционалну повезаност људи са простором, насталу кроз позитивна искуства и дуготрајну интеракцију. У традиционалним махалама, заједничке активности, као што су породичне прославе или локални догађаји, значајно су доприносиле јачању ове привржености.
- **Зависност од мјеста** се односи на практичну употребну вриједност простора. Савремена махала ову димензију развија кроз обезбијеђивање јавних садржаја, инфраструктуре и услуга које подржавају квалитет живота у заједници.

У савременим урбаним срединама, недостатак осећаја мјеста све чешће доводи до појаве отуђења и изолације. Густина становања и брза урбанизација често доприносе стварању "празних простора" –

области које, иако функционално опремљене, не испуњавају емоционалне и социјалне потребе становника. Примјер за то су модерни стамбени блокови који често занемарују дизајн полуприватних и јавних простора, кључних за изградњу друштвених односа.

2.1. Улога осјећаја мјеста у савременој махали

У савременој махали, осјећај мјеста није само пожељан, већ је и неопходан за функционисање заједнице. Примјена елемената као што су пешачке стазе, заједнички вртови и јавни тргови омогућава спонтану интеракцију становника, што доприноси јачању социјалне кохезије. Просторни елементи махале осмишљени су тако да задовоље потребу за приватношћу, али и да подстакну осјећај заједништва.

На примјер, транзиција између јавних и приватних простора у савременој махали може бити реализована кроз полуприватне зоне као што су баште или унутрашња дворишта. Ове зоне омогућавају природне сусрете међу становницима, без наметања, чиме простор добија функционалну и емоционалну вредност.

Истраживања показују да становници простора са развијеним осјећајем мјеста показују већу приврженост заједници и спремност да активно учествују у њеном одржавању. У једној студији спроведеној у Хрватској, становници сусједстава са честим локалним догађајима изразили су виши ниво задовољства и осјећаја припадности у поређењу са онима у стандардизованим урбаним блоковима (Славуј, 2012).

2.2. Простор као катализатор друштвених односа

Простор у савременој махали игра активну улогу у обликовању друштвених односа. За разлику од модерних стамбених блокова, где се друштвена интеракција своди на случајне сусрете у ходницима или лифтовима, савремена махала је дизајнирана тако да подстиче сталну и квалитетну интеракцију међу становницима. Ово се постиже кроз пажљиво осмишљену хијерархију простора:

Јавни простори: Централни тргови, пјешачке стазе и заједничке баште служе као тачке окупљања за све становнике махале. Ови простори дизајнирани су да буду атрактивни и функционални, са елементима који омогућавају и неформалне сусрете и организоване догађаје.

Полуприватни простори: Унутрашња дворишта или заједничке зоне унутар мањих група кућа служе као транзициони простори између јавних и приватних зона. Ови простори пружају интимније окружење за интеракцију међу ближним сусједима.

Приватни простори: Иако је нагласак на заједништву, савремена махала омогућава довољан ниво приватности кроз архитектонска рјешења која штите индивидуалност, попут одвојених башти и улазних простора.

Примјер: Један од успјешних примјера примјене оваквог приступа може се видјети у скандинавским

стамбеним заједницама, где је акценат на дизајну који подстиче колективну употребу јавних простора. У Копенхагену, познати пројекти „цепних сусједстава“ укључују мале јавне вртове и отворене просторе у оквиру стамбених блокова, који су довели до пораста друштвене интеракције и осјећаја припадности међу становницима.

2.3. Улога психологије простора у савременој махали

Психологија простора је дисциплина која проучава како окружење утиче на људске емоције, понашање и друштвене односе. У савременој махали, ова дисциплина добија посебан значај, јер је сваки простор осмишљен да одговори на специфичне социјалне и психолошке потребе становника.

- **Емоционална вриједност простора:** Природни елементи, попут зеленила и воде, увијек су били повезани са смањењем стреса и повећањем квалитета живота. У савременој махали, зелене зоне нису само декоративни елементи већ и мјеста која подстичу опуштање, дружење и физичку активност.
- **Флексибилност и адаптивност:** Простори у савременој махали дизајнирани су тако да буду прилагодљиви различитим активностима. На примјер, тргови могу служити као пијаце током дана, док се увече користе за друштвене догађаје попут биоскопа на отвореном.
- **Освежавање урбаних празнина:** Савремена махала пружа рјешење за тзв. „празне просторе“ кроз њихову трансформацију у социјално активне зоне. Ово укључује стварање јавних вртова или отворених спортских зона у напуштеним деловима града.

Истраживање: Студија из Јапана показала је да су становници традиционалних квартова (познатих као *tachiya*) изразили већу приврженост месту него они у модерним стамбеним блоковима. Ово је директно повезано са дизајном махале који подстиче честе и квалитетне друштвене интеракције.

3. ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ И ИНСПИРАЦИЈА ИЗ ТРАДИЦИОНАЛНИХ МАХАЛА

Махала, као урбана јединица, дубоко је укоријењена у историји Балкана и Блиског Истока, гдје је представљала више од физичке структуре – била је социјални и културни микрокосмос. Традиционалне махале карактеришу компактна просторна организација, снажни међусобни односи међу становницима и посвећеност заједничким вредностима.

3.1. Просторна и социјална структура традиционалних махала

Просторна организација махале одражава јасну хијерархију између јавних, полуприватних и приватних простора:

- Главне улице водиле су до централних јавних простора, попут тргова или чесми, који су служили као мјеста за окупљање.
- Полујавне зоне, као што су дворишта или мање улицице (*сокак*), омогућавале су интимније сусрете међу комшијама.
- Приватни простори, попут авлија, пружали су простор за породичне активности и задовољавали потребу за приватношћу.

Социјални аспекти махала били су једнако значајни. Заједничке активности, попут локалних прослава, религиозних обреда и свакодневне помоћи, јачале су осећај заједништва. Студије показују да су становници махала имали висок степен међусобног повјерења и спремност да допринесу заједничком добру.

3.1. Инспирација за савремену махалу

Традиционалне махале пружају бројне вриједне увиде који се могу примјенити у савременом урбанистичком контексту:

1. Просторна флексибилност: Модели хијерархије простора могу се интегрисати у модерне дизајне, са јасно дефинисаним зонама за јавне и приватне активности.
2. Подршка заједници: Савремени модели стамбених насеља могу укључити заједничке просторе који подстичу друштвене односе, као што су вртови, зоне за окупљање или дјечија игралишта.
3. Еколошки приступ: Традиционалне махале често су се ослањале на локалне материјале и еколошке праксе, што је примјер одрживости који савремена архитектура све више цијени.

Примјер: Берлински пројекти *cohousing* инспирисани су принципима традиционалних заједница, где становници активно учествују у дизајну и управљању просторима како би подстакли заједништво и инклузивност.

3.2. Утицај глобализације и потреба за адаптацијом

Савремени градови, услед глобализације и масовне урбанизације, све више пате од губитка идентитета и културне аутентичности. Концепт савремене махале нуди могућност интеграције традиционалних вриједности у глобални контекст.

Умјесто стандардизованих стамбених блокова, савремена махала може представљати културно специфичан и друштвено осјећљив простор.

Адаптација принципа махале у различитим дијеловима свијета може подстаћи нове форме заједништва у складу са локалним потребама и културним особеностима.

4. САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ И КОНЦЕПТУАЛНА РЈЕШЕЊА САВРЕМЕНЕ МАХАЛЕ

Савремени урбанизам суочава се са бројним изазовима који укључују губитак социјалне повезаности, отуђење становника и недовољну пажњу посвећену јавним просторима. Брза урбанизација и глобализација често доводе до хомогенизације градова, гдје је доминантан

мотив комерцијализација, а не потребе заједнице. Ови процеси стварају окружења у којима се осјећај мјеста и припадности губи, што додатно подстиче изолацију и друштвену фрагментацију.

4.1. Социјална инклузија и јачање заједнице

Савремена махала нуди рјешење кроз стварање простора који подстичу социјалну интеракцију и заједништво. У овом контексту, важно је интегрисати:

- Полујавне просторе: Зоне попут унутрашњих дворишта или малих тргова могу бити дизајниране тако да подстичу неформалне сусрете и сарадњу међу становницима.
- Програмске активности: Организација локалних догађаја као што су пијаце, радионице или спортске активности може оживјети заједничке просторе и јачати друштвене везе.

4.2. Еколошка одрживост и адаптација простора

Савремена махала није само модел за друштвену инклузију, већ и оквир за развој одрживих урбаних заједница. Интеграција одрживих архитектонских и урбанистичких принципа кључна је за суочавање са еколошким изазовима модерног доба:

- **Зелени простори:** Савремена махала укључује паркове, заједничке баште и зелене кровове који доприносе побољшању квалитета ваздуха и смањењу урбаног топлотног острва.
- **Ресурсна ефикасност:** Коришћење локалних материјала и примена пасивних грађевинских техника (нпр. природна вентилација и соларна енергија) смањују енергетску потрошњу.
- **Урбана пољопривреда:** Заједнички простори за узгајање хране могу служити као и еколошки и социјални ресурс, подстичући самодовољност и друштвено ангажовање.

Пример: У Барселони, пројекат „Суперблокови“ интегрише принципе урбане редукције саобраћаја, стварајући пјешачке зоне које подстичу интеракцију и унапређују еколошке стандарде. Овај приступ дијели сличности са концептом махале кроз нагласак на заједничким просторима.

4.3. Улога технологије у савременој махали

Улога технологије у савременој махали подразумијева развој паметних решења за јачање повезаности и побољшање управљања ресурсима:

- Паметне заједнице: Апликације које омогућавају комуникацију међу становницима, дијелење ресурса (попут алата или возила) и организацију локалних активности.
- Безбједносне технологије: Надгледање јавних простора и ефикасно управљање освијетљењем доприносе осећају сигурности.
- Зелена технологија: Увођење соларних панела, система за сакупљање кишнице и паметних мрежа смањује зависност од фосилних горива.

Пример: У Амстердаму, еко-насеље „De Ceuvvel“ користи технологије које омогућавају енергетску самодовољност и одрживо управљање отпадом, представљајући инспирацију за савремену махалу.

4.4. Културолошка адаптација савремене махале

Иако је махала као концепт дубоко укоријењена у балканској и блискоисточној традицији, она се може адаптирати различитим културним контекстима. У том процесу, важно је:

- Очувати локални идентитет: Просторни и архитектонски елементи морају рефлектовати специфичности културе и традиције заједнице.
- Флексибилност у дизајну: Простори који се могу прилагодити различитим активностима и навикама становника омогућавају њихову дугорочну употребу.
- Подршка инклузији: Савремена махала мора бити дизајнирана тако да укључи све друштвене групе, посебно маргинализоване, како би постала платформа за социјалну правду.

4.5. Савремена махала као будућност урбанизма

Савремена махала представља модел који одговара на многе савремене урбане изазове, укључујући:

- Ревитализацију отуђених урбаних зона: Напуштени простори могу се трансформисати у друштвено активне зоне кроз примену принципа махале.
- Ријешавање проблема гентрификације: Кроз партиципативно планирање, махала може обезбиједити приступачност становања и спријечити социјалну сегрегацију.
- Баланс између глобалног и локалног: Иако је савремена махала укоријењена у локалним традицијама, она истовремено може служити као универзални модел за градове широм свијета.

5. ЗАКЉУЧАК

Савремена махала представља интегративни модел који спаја архитектонске, социјалне и еколошке аспекте урбаног живота. Полазећи од традиционалних вриједности махале, као што су блиске заједнице, функционална хијерархија простора и еколошка одрживост, овај концепт нуди рјешења за савремене урбане изазове попут отуђења, недостатка јавних простора и деградације животне средине.

Савремена махала показује како простор може постати платформа за изградњу заједништва, истовремено подржавајући индивидуалне потребе и социјалну инклузију. Њена примјена у различитим урбаним контекстима може ревитализовати друштвене односе и обновити осјећај припадности. Поред тога, овај модел доприноси очувању културног идентитета и промовише иновативне, одрживе приступе дизајну и планирању простора.

Као што су показали бројни примјери из свијета, попут „Суперблокова“ у Барселони или еко-насеља у

Амстердаму, могућност адаптације традиционалних урбанистичких принципа у савремени контекст постаје све значајнија. Овај рад служи као позив за даља истраживања и примјену концепта савремене махале у локалним и глобалним оквирима, са циљем стварања одрживих и друштвено повезаних заједница.

6. ЛИТЕРАТУРА

- [1] Pašić, A. Osmanski period (1463–1878) Urbano okruženje. Arhitektura Bosne i Hercegovine, стр. 4.
- [2] Slavuj, L. (2012). Evaluacija kvalitete urbanoga susjedstva – prednosti i nedostaci neposrednoga životnog prostora. Sociologija i prostor, 50(2), 183–201. <https://hrcak.srce.hr/file/132085>
- [3] Anioł, W. (2019, January 1). Quality of life and public space in the processes of urban renewal—selected concepts and debate topics. Journal, 44(1), 11–29. <https://doi.org/10.31971/16401808.44.1.2019.1129>
- [4] Pandžić, J. (2016). Proturječnosti stambenih politika u razvijenim državama EU-a. Sociologija i prostor, 54(3), 219–246. <https://hrcak.srce.hr/file/252947>
- [5] Ibrahim, F. I., & Nizarudin, N. D. (2019, June 1). Human Interaction Theory for Sustainable City. IOP Publishing, 268(1), 012046. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/268/1/012046>

Кратка биографија:

Kratka biografija:



Зорана Михаић рођена је у Требињу 1998. год. Мастер рад на Факултету техничких наука из области Архитектура – Савремена махала, одбранила је 2024. год.
контакт: zoranamihic8@gmail.com



Др Милена Кркљеш рођена је у Новом Саду 1979. године. Дипломирала је 2002, магистрирала 2007. године, докторирала 2011. године на Факултету техничких наука у Новом Саду. У звање редовног професора изабрана је на Департману за архитектуру и урбанизам 2021. године.